

Ива Бранковић*

*Факултет за медије и комуникације,
Универзитет Сингидунум, Београд*

Нада Шарац**

Републички завод за социјалну заштиту, Београд

ПРОГРАМ ПОДРШКЕ ПОРОДИЦАМА ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И/ИЛИ РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Сажетак

Комплексност феномена деце која живе и/или раде на улици или су у ризику, услед интеракције њихових индивидуалних карактеристика и одрастања у отежавајућем социјалном окружењу, захтева мултидисциплинарност, интерресорни и интегративни приступ. Поред индивидуалног рада са децом, подршка породицама представља један од кључних корака у побољшању услова живота и креирању предуслова за увођење позитивне и одрживе промене у животима ове деце. Циљ овог рада је представљање програма подршке породицама деце укључене у живот и рад на улици, који је креирала група ауторки из Србије и који се од 2017. године примењује у дневним центрима у Босни и Херцеговини и Црној Гори. Програм је креиран на основу опсежне анализе већег броја постојећих програма подршке породици на глобалном нивоу, као и праксе и потреба дневних центара намењених деци укљученој у живот и рад на улици и деци у ризику у региону. Основни принципи на којима је програм заснован су центрираности на дете,

* iva.brankovic@fmk.edu.rs

** nadasarac@hotmail.com

фокусираности на породицу и укључености у заједницу, као и усмереност на снаге и резилијентност детета и породице. Оснаживање родитеља како би боље одговорили на потребе детета представља кључни циљ програма и подразумева подршку развоју знања и вештина родитеља у три важне области: лична резилијентност, родитељска компетентност и социјална повезаност. Програм промовише структуриран, али флексибилан приступ усмерен потребама конкретне породице, а структурираност програма огледа се његовој временској ограничености и јасно дефинисаним фазама, од мобилизације и мотивисања породица, преко процене и планирања, промене у понашању, до генерализације као финалне фазе у којој се ради на одрживости постигнуте промене.

Кључне речи: програм подршке породици, деца укључена у живот и /или рад на улици, деца у ризику.

1. ПОРОДИЦЕ ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И/ИЛИ РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Деца која живе и/или раде на улици најчешће се дефинишу као "било који дечак или девојчица до 18 година старости за кога је улица постала претежни извор прихода и која нису адекватно заштићена или надзирана од стране одрасле зреле особе."¹ Дефиниције за ову популацију су се током времена мењале и првобитни термин "деца улице", који се и даље колоквијално најчешће користи, сада се сматра пежоративним, јер симплификује проблем и стигматизује децу, па се промовишу називи, који стављају децу у везу са улицом али их не дефинишу искључиво њом, као што је термин "деца укључена у живот и/или рад на улици"². Како би се обухватио сав дијапазон могуће повезаности деце са улицом ми ћемо у овом раду под децом укљученом у живот и/или рад на улици подразумевати сву децу којој је улица постала или су у ризику

1 Inter-NGO, 1985, *A study of street children in Zimbabwe*, Internet: https://www.unicef.org/evaldatabase/files/ZIM_01-805.pdf 10/07/2019.

2 Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Protection and promotion of the rights of children working and/or living on the street Brochure*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/OHCHRBrochureStreetChildren.pdf> 10/07/2019

да им постане, централна референтна тачка и има значајан утицај на њихове свакодневне животе и идентитете³. Као и на међународном нивоу и у земљама у окружењу (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија) постоје разлике у дефиницији деце укључене у живот и/или рад на улици као и недостатак заједничког разумевања овог феномена. Многе организације су у складу са постојећим ресурсима и културолошким наслеђем заједнице у којој имплементирају своје активности, развијале своју дефиницију у односу на коју су планирале свој будући рад⁴.

О културолошким утицајима у дефинисању феномена и недостатку системског разумевања проблема говоре и налази и препоруке истраживања истраживања које је 2016. године провела Регионална мрежа за децу која живе и/или раде на улици североисточне Европе (Regional Network for Street Involved Children, RNSIC). Ово истраживање описује доминантна обележја породица деце укључене у живот и рад на улици и као и изазове са којима се сусрећу у свакодневном животу.

Породице живе у вишечланим домаћинствима са двоје-троје деце у просеку и у веома лошим условима. У многим случајевима њихови домови немају основну инфраструктуру, а многе од ових простора у којима бораве деца карактеришу лоша хидро и термо изолација што их чини посебно ризичним по здравље деце и њихових родитеља⁵.

Податак који изненађује је да деца углавном живе са родитељима (Босна и Херцеговина 88%, Црна Гора 71%, Србија 86%), а међу децом која не живе са родитељима веома мали проценат је измештен у институције система социјалне заштите (Босна и Херцеговина 2,9%, Србија 4%). Родитељи су углавном незапослени (више од половине учесника у

3 Ann Louise Meincke, *Study on The Promotion and Protection of the Rights of Children Working and/or Living on the Street Children's Voices Paper "Nothing about us, without us"*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/Consultation/ChildrensVoicespaper.pdf> 10/07/2019.

4 Милица Ђорђевић, Филип Бирчанин, Милица Васиљевић, "Ми знамо најбоље" – Теренски рад Центра за интеграцију младих – водич кроз пример добре праксе, Београд, Центар за интеграцију младих, 2011, стр 17.

5 Veronica Duci, Izela Tahsini, *Regional Research on Prevalence of Street Children Phenomenon in Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia*, Save the Children, 2016, стр: 128.

истраживању), имају низак образовни ниво и екстремно ниска примања, која обезбеђују прикупљањем секундарних сировина, кроз социјалну помоћ и друге врсте материјалних давања, просјачење или неформални рад на улици.

Потребе за исхраном и гардеробом су у просеку задовољене међу овим породицама, али значајан проценат који варира у зависности од државе (а достиже 35%) изјављује да не могу да обезбеде више од једног obroka дневно, нити да имају резервни сет гардеробе за сваког члана породице, као ни по један пар ципела. Присуство хроничних болести и инвалидитета је умерено, што указује на потребу за већом доступношћу бесплатних здравствених услуга. Обухват деце обавезном вакцинацијом варира у зависности од земље, а пример Црне Горе показује како већа физичка доступност услуга здравствене заштите може позитивно утицати на већи обухват. Регистрација, односно упис у матичне књиге деце у све три државе је прилично висока (БИХ 95%; ЦГ 87,2%, Србија 91%)⁶.

Породице углавном не извештавају о томе да су њихова деца укључена у живот и/или рад на улици. Они који то признају, а проценат варира од државе (од 11% у БИХ до 41% у Србији) извештавају о томе да деца остају на улици више сати – у просеку од 3 до 9 – током дана и да се селе у различите крајеве града а некад и различите градове. Овај податак постаје посебно забрињавајућ у великом броју случајева деце која нису у пратњи родитеља док су на улици. Деца су укључена у рад на улици на различитим узрастима (БИХ 11,5; Србија 7,9; ЦГ 9,2;), а као доминантне разлоге за то родитељи наводе то што могу да им помогну у прикупљању сировина, да на тај начин могу више да зараде, да немају коме да оставе децу када иду да раде, или да је то део њиховог културолошког обрасца⁷.

Укљученост у образовни систем ове деце и даље је веома ниска. У Србији 42% породица деце која су укључена у живот и/или рад на улици наводи да њихова деца нису укључена ни у

6 Исто, стр: 130.

7 Save the Children in North West Balkans, *Najbolje prakse u radu Dневних centara za djecu koja žive i rade na ulici i djecu u riziku*, interna publikacij, Sarajevo, Save the Children in North West Balkans, 2016, str.11.

прешколско ни у основно образовање. Сличан проценат је и у Црној Гори (42%) док је у Босни нешто виши и износи 48%. Као разлоге за то родитељи наводе недостатак финансијских средстава и транспорта, али и предрасуде и дискриминацију према ромској деци у школама. Ризици од трговине људима и физичких и менталних проблема се повећавају због живота или рада на улици, али већина родитеља чија су деца укључена у живот и рад на улици није свесна ових ризика, са изузетком Београда где су родитељи показали већу информисаност⁸.

2. МОГУЋНОСТИ ПОДРШКЕ ПОРОДИЦАМА ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Систем заштите деце укључене у живот/или рад на улици представља тему од значаја на глобалном нивоу и постоје бројне иницијативе за унапређење у овој области. Развој система и побољшање квалитета дечје заштите на глобалном нивоу вођени су правима детета као што су право на заштиту од злостављања, право детета на живот са родитељима и другим правима садржаним у Конвенцији о правима детета у којој се такође наводи да је дужност сваке државе да посебно заштити децу без родитељског старања, обезбеди алтернативне видове смештаја и праћење детета у процесу заштите⁹.

Смернице за алтернативно збрињавање деце Комитета за права детета УН додатно истичу потребу да систем заштите укључи подршку родитељима како би могли да брину о детету (кроз саветовање или другу врсту подршке), да пронађе и развија алтернативне видове смештаја за децу којој је то неопходно и преузме мере за превенцију потребе за алтернативним смештајем уклањајући разлоге који доводе до издавања детета из породице. У Смерницама се наглашавају два кључна принципа: принцип нужности, који подразумева обавезу процене да је алтернативни смештај заиста неопходан, и принцип прикладности, који подразумева да је неопходно осигурати да одабир старатељског окружења и период који

8 Veronica Duci, Izela Tahsini, *Regional Research on Prevalence of Street Children Phenomenon in Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia*, Save the Children, 2016, str 62.

9 Уједињене нације, *Конвенција о правима детета* Уједињених нација, 1989.

ће се провести у том окружењу буду прикладни за сваки појединачни случај и да промовише стабилност и трајност ¹⁰.

Ови принципи јасно упућују да је пре измештања детета из породице неопходно предузети све мере које су на располагању систему заштите како би се породични систем ојачао и детету омогућио безбеданост останак у сопственом окружењу.

Иако подаци из региона упућују на то да су породице деце која су укључена у живот и рад на улици углавном успеле да очувају целовитост, односно, да је мали број њих заправо био у ситуацији да се дете измести и смести у неки вид алтернативног збрињавања, начин живота, сиромаштво и ниво квалитета бриге о деци упућује да су ове породице у великом ризику и да им је потребна подршка, која се не би могла сврстати само у једну од ових категорија превенције, већ захтева активности на свим нивоима.

Једна од подела када су у питању услуге подршке породици заснована на интензитету и усмерености подршке дефинише две врсте услуга:

1. услуге за очување породице, усмерене на породице у кризи или у ризику од издвајања детета из породице и
2. услуге за подршку породици, односно услуге у заједници које имају за циљ побољшање породичног функционисања, креиране да унапреде снагу и стабилност породица кроз услуге као што су предах, дроп ин центри, ране интервенције и обуке родитеља¹¹.

Иако су породице деце која су укључена у живот и рад на улици могу наћи у ризику од издвајања, у овом раду бавимо се услугама за подршку породици, односно, услугама у заједници које пружају одговор на доминантан потребе пре свега деце а затим и њихових родитеља.

10 Комитет за права детета Уједињених нација, *Смернице за алтернативно збрињавање деце – Оквир уједињених нација*, 2009.

11 Jean I. Layzer, Barbara D. Goodson, Lawrence Bernstein, Cristofer Price, *National Evaluation of Family Support Programs Final Report Volume A: The Meta-Analysis*, 2001, Интернет: https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/opre/fam_sup_vol_a.pdf 10/07/2019.

У септембру 2016. група ауторки урадила је анализу пракси и модела подршке намењене породицама деце укључене у живот и/или рад на улици, која је укључивала преглед праксе постојећих пружалаца услуга у региону, као и преглед литературе и праксе и модела у свету. У истраживање је укључено десет дневних боравака из Босне и Херцеговине и Црне Горе и анализа је показала да сви пружаоци услуга у региону препознају значај укључивања родитеља у непосредну подршку детету, пре свега када је реч о областима везаним за образовање деце и бригу о њиховом здрављу. Један број пружалаца већ је имао програме усмерене на оснаживање родитеља, углавном кроз саветодавни рад и едукативне радионице различите тематике, али је веома важан податак да ниједан пружалац услуге није имао јасан концептуални оквир, нити дефинисан програм рада са породицом. У складу с тим, сви пружаоци услуга као најизраженију потребу за унапређењем својих капацитета препознавали су у области едукације родитеља и интервенција у циљу побољшања породичног функционисања.

С друге стране, преглед истраживања и литературе у области услуга подршке породици или модела и пракси у раду са родитељима деце укључене у живот и рад на улици указао је да не постоји само један ефективан програм или модел, већ постоје различите праксе успостављене и прилагођене локалним специфичностима одређених породица и њихове деце. Ови модели обично нису тестирани на ширем узорку и њихова ефективност није проверавана осим у контексту у коме су настали. Искуства пружалаца услуга са различитих меридијана тако указују на прву и основну препоруку да програм рада са породицом мора да буде усклађен са суштинским потребама деце и породицама који користе њихове услуге на једној територији, реалним могућностима пружалаца услуга и околностима у којима раде, као и доступним ресурсима¹².

Преглед препорука са различитих меридијана указује на подједнак значај организовања услуге¹³ и избора циљне групе

12 Ива Бранковић, Нада Шарац, Светлана Живанић, *Анализа модела психолошке подршке намењене породицама деце укључене у живот и рад на улици*, VI Конгрес психолога БИХ, Бањалука, Друштво психолога Републике Српске, 2019, стр:93.

13 Save the Children Australia, *Situation Analysis and Recommendations Dampier Peninsula Indigenous Parenting Support Services*, Save the Children Australia, 2010, стр 22-24.

(као што су очеви¹⁴), активности са директним корисницима и интервенција у социјалној мрежи¹⁵. Анализа је показала да функционални модели деле неке заједничке карактеристике а оне се односе на адекватну тероријско-методолошку заснованост програма, структурираност и адекватну утемељеност у локалној заједници, као и програмирање услуге које подразумева јасно дефинисан опсег услуге, усклађеност свих професионалаца који раде са породицом и обезбеђење одрживости како би се услуга пружала дугорочно и у континуитету. Управо у складу са тим препорукама креиран је порограм подршке породицама деце укључене у живот и рад на улици 2017. године са идејом да понуди структуриран и фокусиран модел рада са породицама деце која живе и/или раде на улици и деце у ризику. Програм се примењује у десет дневних центара у Босни и Херцеговини и два дневна центра у Црној Гори уз подршку Save the Children North West Balkans. За примену програма конципиран је тродневни програм обуке који су похађали сви професионалци ангажовани на примени програма, а 2018. године штампане су и смернице за примену програма које садрже детаљно описане фазе програма као и активности које се могу радити у процесу оснаживања породица.¹⁶

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОГРАМА ПОДРШКЕ ПОРОДИЦИ ДЕЦЕ УКЉУЧЕНЕ У ЖИВОТ И/ИЛИ РАД НА УЛИЦИ И ДЕЦЕ У РИЗИКУ

Програм подршке породици заснован је на уверењу да су родитељи/породица најнепосреднији и најутицајнији чинилац у процесу физичког, когнитивног, социјалног и емоционалног напретка и развоја детета и да је у раду са породицама потребан балансиран приступ ризичним и протективним факторима. Основни принципи на којима је програм заснован произлазе

14 Save the Children Sweden, *Strengthening Families – Save the Children programs in support of child care and parenting policies*, Save the Children Sweden, 2012, стр:50.

15 Невенка Жегарац, *Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања*, Београд, Центар за права детета, 2004, стр.150.

16 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Смјернице за примену Програма подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:3.

из савремених системско-еколошких приступа социјалном раду и подразумевају центрираност на дете, фокусираност на породицу и укљученост у заједницу, као и усмереност на снаге и резилијентност детета и породице¹⁷. Програм има за циљ да подстиче позитивно, унапређује вештине, стимулише функционалне односе и везе, односно, промовише оснаживање детета, родитеља и породице и њихову повезаност са неформалном, личном и/или формалном мрежом подршке у заједници¹⁸.

Циљеви програма су:

- унапређење родитељских вештине за одговорно (позитивно) родитељство,
- подизање капацитета за ефикасније превазилажење животних проблема и суочавања са кризним ситуацијама,
- подизање капацитета за ефикасније васпитавање и превазилажење проблема у подизању деце,
- боље препознавање и задовољавање потреба детета у складу са узрастом и развојном фазом
- унапређење породичних односа и породичне кохезивности
- оспособљавање породице/родитеља за изградњу личне/неформалне мреже подршке
- оспособљавање породице/родитеља за остваривање контакта са представницима релевантних система и коришћење услуга на локалном нивоу¹⁹

Већ је наглашено да су породице деце укључене у живот и рад на улици веома хетерогена групација при чему је свима заједничко присуство вишеструких и сложених проблема који драматично отежавају породично функционисање

17 Барбра Театер, *Увод у примену метода и техника социјалног рада*, Ниш, Универзитет у Нишу, 2016, стр:48.

18 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:18.

19 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:19.

па су самим тим потребе и права детета угрожени. Управо због ових карактеристика циљне групе програм је заснован на комбинацији више приступа заснованих на снагама, односно протективним факторима као што су: родитељска резилијентност, социјална повезаност, знања о родитељству или дечјем развоју, доступност конкретне подршке и развијање социјалне и емоционалне компетентности код деце²⁰.

Комбинацијом ових фактора, дефинисане су три области у раду са родитељима на које је програм усмерен и то су компетентност, резилијентност и социјална повезаност.

Родитељска компетентност представља знања и вештине о родитељству и дечјем развоју, односно, разумевање развоја детета и потребних родитељских стратегија за подшку физичком, когнитивном, социјалном и емотивном напретку и развоју. У овој области ради се на оснаживању родитеља како би се постигло унапређење квалитета интеракције између родитеља и деце које омогућавају детету развој способности да јасно комуницира, препознаје и регулише своје емоције, као и да успоставља и одржава односе са другима.

Родитељска резилијентност односи се на способности превладавања стреса и функционисање упркос изазовима, тешкоћама и траумама. Значајна је у раду са породицама деце укључене у живот и/или рад на улици с обзиром на њихову сталну изложеност стресним ситуацијама које онда свакако утичу и на квалитет њихових родитељских компетенција.

Социјална повезаност представља способности изградње и очувања позитивних односа који обезбеђују емоционалну, практичну, информациону и духовну подршку. Породице деце укључене у живот и/или рад на улици често немају адекватне мреже подршке ни вештине за повезивање са формалним системима који им могу обезбедити адекватну помоћ или услуге²¹.

20 Center for the study of Social Policy, *Strengthening Families – a protective factors framework*, 2005, Internet: <https://cssp.org/wp-content/uploads/2018/11/About-Strengthening-Families.pdf> 10/07/2019.

21 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Смјернице за примену Програма подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр. 54.

На овим областима се у складу са примерима најбоље праксе у раду са породицама ради на високо структуриран начин, пролазећи кроз јасно дефинисане фазе које прате различите степене ангажмана породице у односу на области рада. Фазе програма су: мобилисање и укључивање деце, родитеља и других чланова породице у програм, мотивисање детета и породице да препознају и прихвате потребу за променом и истрају у раду на промени, процена породице, промена понашања, односно, смањење или елиминисање проблема и генерализација остварених промена и развој стратегије за њихово одржавање преко повезивања са ресурсима у локалној заједници и оспособљавања за њихово коришћење²².

Наведене фазе су не само међусобно повезане и условљене, већ се и преплићу, али је важно размотрити их посебно јер свака има своје специфичне циљеве и задатке који се остварују у складу са потребама сваке породице и у сарадњи са њеним члановима.

Фаза мобилизације/укључивања је уводна фаза у којој се одвија низ активности које имају за циљ да информишу, обавесте, заинтересују и приволе породицу на сарадњу. Поред породице у фокусу пружаоца услуге у овој фази су и сви други релевантни актери у заједници, чија улога може бити значајна током спровођења програма и касније за очување добити остварене у програму. Како породице којима је овај програм намењен припадају групацији породица са проблемима, који су мултидимензионални, важно је у овој фази рада мобилисати све расположиве ресурсе који директно или индиректно могу бити ангажовани на разрешавању проблема.

Фаза мотивације је важна у раду са свим породицама, а посебно добија на значају ако имамо у виду да су породице којима је програм намењен, услед изложености хроничном стресу, ослабљених снага, без мотивације (или са променљивом мотивацијом) и вере у могућности промене. Циљеви ове фазе програма су усмерени на стварање позитивног мотивационог оквира, који ће омогућити сагледавање изазова као решивих и сагледавање пружаоца услуге као адекватног партнера како

22 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:19 и 20.

би се започео рад на промени понашања и ублажавању и/или елиминисању проблема.

Фаза процене има специфично место и улогу у програму подршке породици и има за циљ процену породичног система и односа у њему. Фокус је примарно на члановима породице и везама које су у највећој мери релевантне за проблеме детета, које користи услугу дневног центра/свратишта. Током процене трага се за функционалним релацијама које могу бити алтернативне и/или транзиционе природе и као такве бити подршка члану или члановима породице. Ова фаза је важна јер се поред прикупљања информација о породици у њој дешава и остваривање радног савеза између породице и пружаоца услуге кроз заједничко сагледавање проблема, давазе значења и трагање за могућим решењима..

Фаза унапређења понашања је централна фаза у раду са породицама у којој се пружа подршка породици у успостављању нових образаца функционисања. Циљеви ове фазе су усмерени на оснаживање родитеља и изградњу стимулативних, негујућих породичних односа, који ће се одржати током довољно дугог временског периода да могу позитивно да се рефлектују на емоционални, социјални и когнитивни раст и развој детета. Специфични циљеви се односе на мењање неприлагођеног понашања (и стила живота), ублажавање и/или елиминацију ризичног и/или проблематичног понашања и конфликтних или дисфункционалних релација и оснаживање функционалних образаца понашања. У зависности од тога на којој се области ради (родитељска резилијентност, компетентност или социјална повезаност) заједно са родитељима формулишу се циљеви и креира конкретан план, који служи као водич кроз програм, као основ за праћење напретка и периодичне ревизије, али и као основ за евалуацију укупних ефеката примене програма.

Фаза генерализације је првенствено намењена као подршка изласку из програма односно подршка породици да устали, прошири и што је најважније одржи позитивне промене, постигнуте током програма. Улога пружаоца услуге се у овој фази рада разликује у односу на фазу унапређења понашања, тако да заједно са породицом треба да се усмери на то да прошире примену остварених позитивних промена

на нове ситуације и /или контексте; антиципирају ситуације које могу бити ризичне за рецидив и да планирају начине да то предупреду; активирају личне, породичне и друштвене ресурсе као потпору одржавању позитивне промене²³.

Програм подршке породици се одвија кроз серију сусрета са породицом, али и кроз низ активности које се одвијају изван и између тих сусрета. Динамика, број, временско трајање сусрета и садржај активности на сусретима се дефинишу индивидуалним планом подршке породици, тако да одговарају потребама и потенцијалима конкретне породице. Како се ради о програму који се тек пилотира и чија се решења тестирају у пракси, почетна идеја је да се у примени са појединачном породицом програм реализује у периоду од 4-6 месеци, кроз 14-20 сусрета са породицом. Колико ће сусрета бити посвећено свакој од фаза у реализацији програма, зависи од тога како су постављени циљеви и задаци у тој фази и у којој је мери породица спремна да уђе у наредну фазу програма. Учесталост сусрета, тачније број сусрета током једне недеље је условљен природом и сложености проблема који се третира, мотивисаношћу и снагама породице да се са њима носе²⁴.

Досадашња примена, започета 2017. године у Босни и Херцеговини, а затим и Црној Гори, показала је да су професионалци препознали значај и бенефите програма, али и да су се сусрели са одређеним изазовима у његовој примени. Ипак, у овом тренутку, разлике у дужини примене и броју породица са којима пружаоци услуга раде не омогућавају детаљније податке ни о ефективности, нити и о специфичностима програма као што су конкретне активности у раду са породицама у свакој од фаза. Ова врста увида биће могућа тек након дуге примене програма праћене редовним мониторингом, евалуацијом и супервизијом, као и финализације студије о исходима, која је планирана у наредном периоду. Подаци студије о исходима значајни су јер би омогућили да се искуство пружалаца услуга за децу укључену у живот и рад на улици у раду са породицама детаљно испита и систематизује,

23 Исто, стр:21.

24 Нада Шарац, Ива Бранковић, Светлана Живанић, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018, стр:22 до 25.

креирајући тако грађу за успостављање праксе засноване на доказима у процесу пружања услуга у региону. Поред тога, систематично опсивање процеса и испитивање ефикасности отвара простор и за потенцијално реплицирање, односно, преношење искуства и модела рада и другим пружаоцима услуга за децу која се суочавају са различитим изазовима и другу децу у ризику и њихове породице.

ЛИТЕРАТУРА

Бранковић Ива, Шарац Нада, Живанић Светлана, *Анализа модела психолошке подршке намењене породицама деце укључене у живот и рад на улици*, VI Конгрес психолога БИХ, Бањалука, Друштво психолога Републике Српске, 2019.

Ђорђевић Милица, Бирчанин Филип, Васиљевић Милица, *„Ми знамо најбоље“ – Теренски рад Центра за интеграцију младих – водич кроз пример добре праксе*, Београд, Центар за интеграцију младих, 2011.

Жегарац Невенка, *Деца која чекају – Изазови и трендови професионалне праксе у заштити деце од злостављања*, Београд, Центар за права детета, 2004.

Комитет за права детета Уједињених нација, *Смернице за алтернативно збрињавање деце – Оквир уједињених нација*, 2009.

Театар Барбра, *Увод у примену метода и техника социјалног рада*, Ниш, Универзитет у Нишу, 2016.

Уједињене нације, *Конвенција о правима детета Уједињених нација*, 1989.

Шарац Нада, Бранковић Ива, Живанић Светлана, *Програм подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018.

Шарац Нада, Бранковић Ива, Живанић Светлана, *Смјернице за примену Програма подршке породици дјеце укључене у живот и рад на улици и дјеце у ризику*, Sarajevo, Save the Children North West Balkans, 2018.

Center for the study of Social Policy, *Strengthening Families – a protective factors framework*, 2005, Internet: <https://cssp.org/wp-content/uploads/2018/11/About-Strengthening-Families.pdf> 10/06/2019

Duci Veronica, Tahsini Izela, *Regional Research on Prevalence of Street Children Phenomenon in Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia*, Save the Children, 2016.

Inter-NGO, 1985, A study of street children in Zimbabwe, Internet: https://www.unicef.org/evaldatabase/files/ZIM_01-805.pdf 10/06/2019.

Layzer Jean I., Goodson Barbara D., Bernstein Lawrence, Price Cristofer, *National Evaluation of Family Support Programs Final Report Volume A: The Meta-Analysis*, 2001, Интернет: https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/opre/fam_sup_vol_a.pdf 10/06/2019

Meincke Ann Louise, *Study on The Promotion and Protection of the Rights of Children Working and/or Living on the Street Children's Voices Paper "Nothing about us, without us"*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/Consultation/ChildrensVoicespaper.pdf> 10/07/2019.

Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), *Protection and promotion of the rights of children working and/or living on the street Brochure*, 2011, Internet: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Children/Study/OHCHRBrochureStreetChildren.pdf> 10/07/2019

Save the Children Australia, *Situation Analysis and Recommendations Dampier Peninsula Indigenous Parenting Support Services*, Save the Children Australia, 2010.

Save the Children in North West Balkans, *Najbolje prakse u radu Dnevnik centara za djecu koja žive i rade na ulici i djecu u riziku*, interna publikacija, Sarajevo, Save the Children in North West Balkans, 2016.

Save the Children Sweden, *Strengthening Families – Save the Children programs in support of child care and parenting policies*, Save the Children Sweden, 2012.

**Iva Brankovic
Nada Sarac**

FAMILY STRENGTHENING PROGRAM FOR STREET INVOLVED CHILDREN AND CHILDREN IN RISK

Resume

The complexity of the phenomena of street involved children or children at risk, due to the interaction of their individual characteristics and growing up in an aggravating social environment, requires multidisciplinary, interdepartmental and integrative approach. In addition to individual work with children, family support is one of the key steps in improving living conditions and creating preconditions for introducing a positive and sustainable change in the lives of these children. The aim of this paper is to present a family strengthening program for families of street involved children and children at risk, created by a group of authors from Serbia and applied since 2017 in day care centers and shelters in Bosnia and Herzegovina and Montenegro. The program was created on the basis of a comprehensive analysis of a number of existing family support programs at the global level, as well as the practices and needs of day care centers for children involved in street and street risk and children at risk in the region. This analysis showed that all the service users recognize the need for working with families and some of them have some activities aimed at supporting parents or other care givers but none of them have a structured approach. On the other side, analysis of available literature and research on programs for strengthening families of street involved children shows a variety of methods but emphasizes the need for the program to be structured, focused not only on the parenting skills but also on their other needs and culturally sensitive and individualized. These conclusions guided the development of the family strengthening program which is child centered, family focused and integrated into community. The main focus in working with families is strengths and resilience both of the child and the family. Aim of the program is empowering parents to better respond to the needs of the child and it implies support to the development of parents' knowledge and skills in three important areas: personal resilience, parental

competence and social connectedness. Personal resilience refers to improvement of parents coping strategies while encountering stress which would enable them to function adequately in spite of difficulties and adversity they are often facing. Parental competence refers to providing knowledge about parenting in line with child development needs, while social connectedness implies enhancing parents capabilities to develop and maintain positive relationships and strong formal and informal networks in the community.

In line with best practices that show most efficiency in working with families the program promotes a structured but flexible approach tailored to the needs of a particular family. The program's structure is reflected in the fact that it has time constraints and clearly defined phases that are interconnected and circular. These phases include mobilization and motivation of families, assessment of family functioning, behavioral change phase which includes individual planning with every family and generalization as the final phase in which the focus is on engaging all necessary resources to support sustainability of the achieved change in the family.

The two year implementation of the program in Bosnia and Herzegovina and Montenegro shows that the professionals recognized the importance and benefits of the program, but also that they faced certain challenges in its application. However, at this point, the differences in the length of the application and the number of families they work with do not allow more detailed information on the effectiveness of the program, nor about the specificities of programs such as steps and activities in dealing with families at each stage. This type of insight will only be possible after a longer application of the program followed by regular monitoring, evaluation and supervision, as well as finalization of the outcome study, which is planned in the following period. Outcome study data would be of great importance because it would provide evidence based recommendations for application of the family strengthening program in services for street involved children, and create precondition for its possible replication in other community services for children in risk.

Keywords: family strengthening programme, street involved children, children at risk.

* Овај рад је примљен 15. јула 2019. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. новембра 2019. године.